

Πανελλήνιες 2022

Προτεινόμενες Απαντήσεις

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ 06/06/2022

Διδαγμένο κείμενο

- A1. α. 1. Σωστό
2. Λάθος
3. Λάθος

- A1. β. α. 2
β. 1
γ. 2
δ. 1

B1. Ο Αριστοτέλης αναφέρει στο συγκεκριμένο χωρίο του έργου του ένα ισχυρό επιχείρημα για να αποδείξει ότι ο άνθρωπος είναι «ζώων πολιτικόν» εκ φύσεως. Η φύση, η οποία δεν κάνει τίποτε χωρίς αιτία, δηλαδή υπηρετεί πάντα μια σκοπιμότητα, ενώ εφοδίασε τα ζώα με απλή φωνή, τον άνθρωπο τον προίκισε με τον λόγο, ώστε να μπορεί να αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο. Αυτές οι ηθικές έννοιες είναι αναγκαίες για τη συγκρότηση των πολιτικών κοινωνιών.

Η «φωνή» των ζώων και ο «λόγος» του ανθρώπου

Ένα βασικό επιχείρημα πάνω στο οποίο στηρίζει το συλλογισμό του ο Αριστοτέλης ότι «ο άνθρωπος είναι από τη φύση του προορισμένος να ζει σε οργανωμένη κοινωνία» είναι και το γνώρισμα του έναρθρου λόγου, που μόνο ο άνθρωπος διαθέτει, σε αντίθεση με τη «φωνή» που διαθέτουν τα άλλα ζωντανά πλάσματα.

Ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζώων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμία από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση, η οποία δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία (**τελεολογική αντίληψη**), με τα εργαλεία εκείνα που της είναι απαραίτητα για να φτάσει στον τελικό της στόχο και προορισμό.

οὐθὲν μάτην ἢ φύσις ποιεῖ: Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό· όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο

Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται: ... εἰ μὴθὲν μάτην ποιεῖ ἡ φύσις. Ἐνεκά του γὰρ πάντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἕνεκά του [: αν είναι αλήθεια ότι η φύση τίποτε δεν κάνει στην τύχη. Όλα, αλήθεια, τα φυσικά όντα υπάρχουν για κάποιο σκοπό, ή είναι τυχαία παραστρατήματα εκείνων που υπάρχουν για κάποιο σκοπό] (Περὶ ψυχῆς 434a31-32). Στην ανάπτυξή της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελολογία. Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Η διαφορά λοιπόν του ανθρώπου από τα ζώα είναι ο έναρθρος λόγος που διαθέτει. Με τη «φωνή» που έχουν τα ζώα είναι σε θέση απλώς να αντιλαμβάνονται το δυσάρεστο και το ευχάριστο και να εκφράζουν μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση. Αντίθετα, οι άνθρωποι, χάρη στον έναρθρο λόγο που διαθέτουν, αντιλαμβάνονται πολύ πιο σύνθετες έννοιες.

λόγος: Η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνήν, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής).

φωνή: ο ήχος που παράγεται από τον λάρυγγα, τις φωνητικές χορδές και τη στοματική κοιλότητα είτε των ανθρώπων είτε των ζώων. Βλ. Περὶ ψυχῆς 420b5-7: ἡ δὲ φωνὴ ψόφος [: ἡχος] τίς ἐστὶν ἐμψύχων· τῶν γὰρ ἀψύχων οὐθὲν φωνεῖ, ἀλλὰ καθ' ὁμοίότητα λέγεται φωνεῖν, οἷον ἀλλὸς καὶ λύρα. Η φωνή είναι άναρθρος ήχος, ενώ ο λόγος είναι έναρθρος (αρθρωμένος), απαρτισμένος δηλαδή από διακριτά στοιχεία, τα οποία μπορεί να έχουν το δικό τους νόημα. Ο έναρθρος λόγος παράγεται από σύνολα λέξεων (π.χ. προτάσεις), μεμονωμένες λέξεις (διακριτά στοιχεία του, με δικό τους νόημα), ενώ οι λέξεις από φθόγγους (διακριτούς ήχους χωρίς αυτόνομο νόημα).

Η φύση λοιπόν εφοδίασε τον άνθρωπο με τον λόγο, με τη μορφή τόσο του έναρθρου λόγου όσο και της λογικής σκέψης, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Πρόκειται για μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα που ξεπερνά τα όρια του αισθητού κόσμου, και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα. Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα

συναισθήματά του, αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει, αλλά και να επιτύχει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κ.λπ.). Οι έννοιες αυτές, που μας θυμίζουν την «αἰδῶ» και τη «δίκη» του Πρωταγόρα («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»), αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορεί ο άνθρωπος να συμβιώνει αρμονικά με άλλους ανθρώπους και να διατηρεί την ισορροπία στις μεταξύ τους σχέσεις.

Ο έναρθρος λόγος λοιπόν, είναι αυτός που επέτρεψε στον άνθρωπο να ζει μέσα σε οργανωμένες κοινωνίες. Χωρίς το «λόγο» η πολιτική κοινότητα θα ήταν αδύνατο να υπάρξει, γιατί ο άνθρωπος δε θα ήταν σε θέση να αντιληφθεί και να εκφράσει το συμφέρον και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο. Γι' αυτό ο λόγος αναφέρεται ως «ἀνθρώποις ἴδιον» δηλαδή διακριτό γνώρισμα των ανθρώπων.

ἀνθρώποις ἴδιον: Οι αριστοτελικοί ορισμοί αποτελούνται: α) από μία ή περισσότερες επάλληλες έννοιες γένους, εντάσσοντας έτσι την οριζόμενη έννοια σε μία ή περισσότερες ευρύτερες κατηγορίες, και β) από την ειδοποιό διαφορά, η οποία διακρίνει την οριζόμενη έννοια από άλλες ομοειδείς (αυτές που ανήκουν στο ίδιο γένος). Ο άνθρωπος είναι ζῶον (έννοια γένους) και έχει ως αποκλειστικά δικό του γνώρισμα (ἴδιον, ειδοποιός διαφορά) τον λόγον, δηλαδή τη λογική και γλώσσα.].

Αν, επομένως, πάρουμε υπόψη μας ότι «η φύση τίποτε δεν κάνει χωρίς λόγο και αιτία», εύκολα βγαίνει το συμπέρασμα ότι του έδωσε αυτή την ικανότητα, γιατί τον προόριζε να ζει μέσα σε πόλη, μέσα σε οργανωμένη κοινωνία. Ο έναρθρος λόγος, λοιπόν, που είναι γνώρισμα μόνο του ανθρώπου, αποτελεί και τη μεγαλύτερη απόδειξη ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του «πολιτικόν ζῶον».

Ο άνθρωπος είναι πολιτικόν ζῶον περισσότερο απ' ότι οι μέλισσες ή τα αγελαία ζῶα.

Βέβαια, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ιδιότητα του «πολιτικού» και σε κάποια αγελαία ζῶα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς όμως να διαθέτουν έναρθρο λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος. Έτσι, στο έργο του «Περὶ τὰ ζῷα ἱστορία» (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζῶα, εκτός από τον άνθρωπο, τη μέλισσα, τη σφήκα, το μυρμηγκί και τον γερανό. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες, ενώ όταν αναφέρεται στον άνθρωπο, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται

και δηλώνει πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες. Αυτό εκφράζεται κι από το ποσοτικό επίρρημα συγκριτικού βαθμού «περισσότερο», στην πρώτη πρόταση της ενότητας, όπου γίνεται η σύγκριση του ανθρώπου και των αγελαίων ζώων.

Συνοπτικά η επιχειρηματολογία του ακολουθεί την εξής συλλογιστική πορεία:

- Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς λόγο και δίχως αιτία.
- Η φύση έδωσε προνομιακά μόνο στον άνθρωπο τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται και να εκφράζει με το «λόγο» το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο.
- Η δυνατότητα αυτή είναι βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία πολιτικής κοινότητας.

Συμπέρασμα: Άρα η φύση έδωσε στον άνθρωπο αυτή τη δυνατότητα, γιατί τον προορίζει να ζει μέσα σε οργανωμένη κοινότητα, όπου καμία συμβίωση, ασφάλεια, ευδαιμονία και αυτάρκεια δε θα ήταν δυνατή χωρίς τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το όσιο και το ανόσιο κ.λπ.

B2. Η φιλοσοφία από την ελληνιστική εποχή αντιμετώπιζε πλέον τον άνθρωπο όχι ως πολίτη μιας συγκεκριμένης πόλης, αλλά ως υπήκοο ενός μεγάλου βασιλείου. Όσο η αρχαία «πόλις» χάνει τη σημασία της ως πηγή και μέτρο των αξιών και επιβάλλεται η ισχύς των μεγάλων κρατών, ο πολίτης νιώθει ότι τα κοινά αποφασίζονται χωρίς την συμμετοχή του, καθώς οι δεσμοί του με την γενέθλια πόλη διαρρηγνύονται και έτσι είναι πιθανόν να στραφεί στον εαυτό του και από εκεί να ξεκινήσει η αλλαγή (σωκρατικό δίδαγμα). Στον εαυτό του μπορεί να στηρίξει τη ζωή του, αυτόν επιμελείται, σ' αυτόν λογοδοτεί: ατομοκεντρικός ο χαρακτήρας των σκοπών της φιλοσοφίας, ο οποίος θα συμβαδίσει με έναν νεοεμφανιζόμενο κοσμοπολιτισμό. Γράφει ο Κράτης «Πατρίδα μου δεν είναι κάποιος πύργος ή κάποια στέγη. / Ολόκληρη η γη είναι πολιτεία και οικεία/ έτοιμη να στεγάσει τη ζωή μας.»

Βέβαια δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία. Το ότι γίνεται αναγωγή σε μία παγκόσμια πολιτεία σημαίνει πως, σύμφωνα με τους Στωικούς, ο κόσμος ευνοούνταν ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπετε από το φυσικό νόμο και τη λογικότητα.

Ειδικότερα:

■ **Σκέψαι τίς εἶ.**

Πρώτη λέξη του κειμένου είναι η **προτρεπτική προστακτική σκέψαι σε β' πρόσωπο** ενικού αριθμού. Η επιλογή της έγκλισης και του ρηματικού προσώπου αποκαλύπτει τον **χαρακτήρα** του κειμένου που εξετάζουμε και διαμορφώνει το **ύφος** του. Ο Επίκτητος δε στοχάζεται αφηρημένα και απρόσωπα, αλλά απευθύνει τις σκέψεις και τις προτροπές του άμεσα σε ένα πρόσωπο, το οποίο καλεί/ παρακινεί να εξετάσει, να σκεφθεί ποιος είναι (τίς εἶ).

► **Ποιο είναι ο πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται ο φιλόσοφος;**

Το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται και με το οποίο συνομιλεί ο φιλόσοφος είναι πρώτα πρώτα **ο εαυτός του**. Έτσι, το κείμενο αποκτά τον χαρακτήρα μιας πνευματικής συνομιλίας του συγγραφέα με τον εαυτό του, τον οποίο συμβουλεύει να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη στάση ζωής. Το στοιχείο αυτό δίνει στο κείμενο έναν **βιωματικό τόνο** και διαμορφώνει **εξομολογητικό ύφος**, το οποίο προσιδιάζει σε προσωπικές σημειώσεις ή σελίδες ημερολογίου.

Συγχρόνως, είναι θεμιτό να υποθέσουμε ότι ο Επίκτητος **απευθύνεται και στον αναγνώστη**: συνομιλεί μαζί του, τον συμβουλεύει, όχι έμμεσα και αφηρημένα αλλά συγκεκριμένα, απευθυνόμενος στον καθέναν προσωπικά, να υιοθετήσει ο ίδιος στον ατομικό του βίο μια ορισμένη στάση ζωής.

► **Ποιο είναι το περιεχόμενο της συμβουλής-προτροπής;**

Ο φιλόσοφος συμβουλεύει τον εαυτό του και τον αναγνώστη να αναλογιστεί ποιος είναι. Το ερώτημα το οποίο καλείται να θέσει ο καθένας προσωπικά στον εαυτό του και να δώσει απάντηση είναι **υπαρξιακό**: οφείλει να **ενδοσκοπήσει** και να αναζητήσει **την ταυτότητά του** ως όντος που υπάρχει στον κόσμο.

■ **Τὸ πρῶτον ἄνθρωπος, τοῦτο δ' ἔστιν οὐδὲν ἔχων κυριώτερον προαιρέσεως**, Ο Επίκτητος, δίνοντας **απάντηση** στο ερώτημα που έθεσε στην προηγούμενη περίοδο (*τίς εἶ*), αναφέρεται στο ιεραρχικά πρώτο, **το πρωταρχικό γνώρισμα** της ανθρώπινης ύπαρξης, στο στοιχείο εκείνο που προσδιορίζει την ταυτότητα κάθε ανθρώπου: «είσαι άνθρωπος».

► **Η απάντηση που δίνει ο Επίκτητος στο ερώτημα «σκέψαι τίς εἶ» δεν είναι αυτονόητη και απλοϊκή;**

Ο Επίκτητος καλεί τον άνθρωπο να ενδοσκοπήσει, να σκεφτεί **την ιδιαιτερότητα, τη μοναδικότητα της ανθρώπινης φύσης**. Κάτι τέτοιο δεν είναι αυτονόητο ούτε απλοϊκό, καθώς οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν αφιλοσόφητα και μηχανικά, χωρίς να στοχάζονται την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπινου όντος από τα υπόλοιπα όντα και όσα απορρέουν από αυτή. Αδυνατούν να αποκτήσουν συνείδηση του εαυτού τους και της θέσης τους μέσα στον κόσμο και να συντονίσουν τις πράξεις τους προς τη συνείδηση αυτή. Αυτός ο βαθμός αυτογνωσίας δίνει στον ανθρώπινο βίο ορθή κατεύθυνση και τον οδηγεί στην ευτυχία.

► **Ποιο είναι το πλέον ουσιώδες στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης κατά τον Επίκτητο;**

Ο Επίκτητος πιστεύει ότι ένα από τα πλέον ουσιώδη στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης είναι **η προαίρεσις**, την οποία θεωρεί ως το **κράτιστον**, το **κυριώτερον** και το **ισχυρότερον** στοιχείο του ανθρώπου, καθώς είναι **σύμφυτη με την ελευθερία** του.

«Η προαίρεσις είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη (Ενότητα 15) και σε Στωικούς, όπως ο Επίκτητος.

Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την **ελεύθερη βούληση**, την **ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών** που συγκροτεί τον **ηθικό χαρακτήρα** του ανθρώπου. Είναι κυρίως μια κρίση, η **έλλογη ικανότητα** να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας.

Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (τὰ ἐφ' ἡμῖν) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (τα ἀπροαίρετα, τα οὐκ ἐφ' ἡμῖν) και είναι **ἀδιάφορα** για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας» (Φάκελος Υλικού, σελ. 186).

Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως καλύπτει τόσο την **ηθική θέληση**, τη βούληση (τὸ βούλεσθαι), όσο και τη διάνοια (τὸ διανοεῖσθαι), τον νου, τη **λογική δύναμη**. Ενώ τα ζώα ενεργούν απαρέγκλιτα σύμφωνα με τη φύση τους, ο άνθρωπος, πριν πράξει, σκέπτεται και αποφασίζει τι θα πράξει και συνειδητά επιλέγει και απορρίπτει. Προαίρεση λοιπόν είναι **η βούληση που συνδέεται με την έννοια της επιλογής, η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως έλλογο ον**.

Η προαίρεση λοιπόν **συνδέεται με τον λόγον** (= ικανότητα λογικής σκέψης και ομιλίας) - τη βασική ιδιότητα που διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα. Ο άνθρωπος, χάρη στην ικανότητα της λογικής σκέψης και ανάλυσης, της σύλληψης εννοιών και της διαμόρφωσης ηθικών αποφάσεων, επιλογών που συναρτώνται με τις αξίες και τις προτεραιότητες που θέτει στη ζωή του, καταξιώνεται ως **ηθικό ον**, διότι μπορεί να διακρίνει το καλό και το κακό και να πράττει, να αποφασίζει αυτόβουλα.

Η θεωρία του Επίκτητου για την προαίρεση προέρχεται ασφαλώς από την προηγούμενη φιλοσοφία και είναι **συγγενής με τη θέση του Αριστοτέλη**, ο οποίος θεωρεί την προαίρεσιν κύριο στοιχείο της αρετής και του ήθους. Τα **βασικά στοιχεία** της προαιρέσεως στη σκέψη του Επίκτητου, δηλαδή η ελεύθερη βούληση και η συνειδητή-έλλογη επιλογή, έχουν ασφαλώς **αριστοτελική προέλευση**.

■ **ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον.**

Η προαίρεσις είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν υποτάσσεται σε κάποιο άλλο (ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον): όλα τα άλλα στοιχεία της είναι «υποταγμένα» σε αυτή, δηλαδή είναι αξιολογικά κατώτερα και εξαρτώμενα από αυτήν. Επομένως, ο φιλόσοφος αναγνωρίζει στην προαίρεσιν **ηγετικό, καθοδηγητικό ρόλο** στον ανθρώπινο βίο και **τη συνδέει με την ελευθερία**, τη βασική ιδιότητα του ανθρώπινου όντος. Εξάλλου, τα **επίθετα ὑποτεταγμένα** (< ὑπὸ + τάσσομαι), **ἀδούλευτον** (ἀ στερητικό + δουλεύω, πρβ. δοῦλος) και **ἀνυπότακτον** (ἀ στερητικό + ὑπὸ + τάσσομαι), τα οποία επιλέγει για την περιγραφή της, καθώς και η **αντίθεση** τὰ ἄλλα ≠ αὐτὴν παρουσιάζουν την προαίρεση ως δεσπότην στοιχείο του ανθρώπου. Από μια άλλη οπτική γωνία, ο Επίκτητος έδωσε έμφαση σε εκείνο το στοιχείο του ανθρώπου το οποίο

παραμένει αδούλωτο και ανυπότακτο, έχοντας ο ίδιος την εμπειρία της δουλείας. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο της προαίρεσης στον ανθρώπινο βίο, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι ο Επίκτητος αναγνωρίζει πως **η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας** (ἔξω τῆς προαιρέσεως οὐδέν ἐστὶν ἀγαθὸν οὔτε κακόν). Επίσης, αυτή δεν παραχωρείται από κάποια εξωτερική προς τον άνθρωπο δύναμη, ώστε να μπορεί κάποιος παράγοντας να την εμποδίσει και να την αφαιρέσει. Με άλλα λόγια, οι επιλογές μας είναι πάντα υπό τον έλεγχό μας, καθώς κανείς δεν μπορεί να τις αλλάξει, αν εμείς δεν το επιτρέψουμε.

■ **Σκόπει οὖν, τίνων κεχώρισαι κατὰ λόγον. Κεχώρισαι θηρίων, κεχώρισαι προβάτων.**

Ο Επίκτητος δέχεται την υπάρχουσα σε όλους τους προγενέστερους φιλοσόφους αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι ένα θνητό ζώο, το οποίο όμως διαθέτει τον *λόγον* (= την ικανότητα της λογικής σκέψης και της ομιλίας). Ο *λόγος* είναι, κατά τον Επίκτητο, όπως άλλωστε και για όλη τη στωική φιλοσοφία, το διακριτικό γνώρισμα, η **ειδοποιός διαφορά**, του ανθρώπινου είδους τα άλλα έμβια από όντα. Αποτελεί **χαρακτηριστικό γνώρισμα** του ανθρώπου, όπως και η προαίρεση.

«Στο κείμενο αυτό ο *λόγος* σημαίνει τη βασική ιδιότητα που διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα όντα, την **ομιλία** και την **ικανότητα λογικής σκέψης**» (Φάκελος Υλικού, σελ. 186).

«**Η έννοια του λόγου είναι πολυσήμαντη**: ομιλία, προφορική έκφραση, διήγηση, λογική ιδιότητα, σκέψη, ορισμός, επιχείρημα, αναλογία» (Φάκελος Υλικού, σελ. 187).

Ωστόσο, ειδικά στη φιλοσοφία του Επίκτητου ο *λόγος* έχει βαθύτερη έννοια και λειτουργία.

«Οι στωικοί εκκινούν από τη θεωρία του προσωκρατικού Ηράκλειτου για τον *Λόγο* ως ρυθμιστική αρχή που διέπει την πραγματικότητα και συνδέει με σχέσεις αναλογίας όλα τα όντα. Ο *λόγος* εδώ είναι θεϊκός, μια αιώνια ενεργητική δύναμη του σύμπαντος, υλική και παραγωγική, όπως ένα σπέρμα· είναι ταυτόσημη με το *πῦρ* και τη φύση. Ως μέρος αυτής της φύσης ο άνθρωπος μοιράζεται τον *λόγο*· και οφείλει να ζει "ακολουθώντας τον *λόγο* και τη φύση"» (Φάκελος Υλικού, σελ. 187). Έτσι, το να ζει κανείς σύμφωνα με τον *λόγον* (*ζῆν κατὰ λόγον*) ταυτίζεται με το να ζει κανείς εναρμονιζόμενος με τη φύση (*ζῆν κατὰ φύσιν*) (βλ. και σελ. 230-231). Επομένως, ο *λόγος* συνδέεται με τη φύση και η προνομιακή κατοχή του από τον άνθρωπο επιβεβαιώνει την ιδιαιτερότητά του ως όντος, την ηγετική του θέση ανάμεσα στα άλλα όντα, καθώς και τη δυνατότητα που έχει να συντονίζει την ύπαρξη και τη δράση του με τους νόμους (τους «ρυθμούς») που διέπουν τον κόσμο, το σύμπαν.

■ **Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ, οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων**

Το τρίτο μετά την προαίρεσιν και τον λόγον **χαρακτηριστικό γνώρισμα** του ανθρώπου είναι η ιδιότητά του να είναι **πολίτης του κόσμου**. Ο Επίκτητος δεν εννοεί βέβαια ότι ο άνθρωπος της εποχής του είναι μέλος ενός παγκόσμιου κράτους.

► **Τι εννοεί ο Επίκτητος λέγοντας ότι ο άνθρωπος είναι «πολίτης του κόσμου και μέρος αυτού»;**

«Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία· και ο κόσμος εννοείται με στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα» (Φάκελος Υλικού, σελ. 186).

Η θέση που εκφράζεται στο απόσπασμα δεν έχει πολιτικό χαρακτήρα ούτε πρέπει να κατανοηθεί ως πρόταση πολιτικής ενοποίησης των πόλεων ή των κρατών. Ο Επίκτητος, ακολουθώντας την παράδοση του στωικισμού, θεωρεί ότι ο **άνθρωπος ακολουθεί τον παγκόσμιο νόμο της φύσης, ο οποίος είναι ταυτόσημος με τον λόγον και με τον θεό**. Για τους στωικούς, «το σύμπαν το ίδιο είναι μία "πόλη", η κατοικία θεών και ανθρώπων, με κοινό συνδετικό στοιχείο τη λογικότητα που διέπει το σύνολο και τα μέρη του. Η "κοσμική πόλη" έχει ως νόμο της τον φυσικό ηθικό νόμο, τον "ορθό λόγο"» (δηλαδή τη λογικότητα που ενυπάρχει στον κόσμο) (βλ. Φάκελο Υλικού, σελ. 186).

Η αναφορά στον άνθρωπο ως πολίτη του κόσμου συνιστά μια **αποδέσμευση από τα πλαίσια που όριζε η πόλη-κράτος**. Αυτή η διεύρυνση των πλαισίων αναφοράς του ανθρώπου διαμορφώνει σταδιακά ένα **ιδεώδες**, το οποίο ονομάζεται **κοσμοπολιτισμός**.

Κοσμοπολίτικες ιδέες ανιχνεύονται σποραδικά από τις απαρχές σχεδόν της φιλοσοφικής παράδοσης, ήδη στον Ηράκλειτο.

Ο όρος **κοσμοπολίτης** εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά την ελληνιστική εποχή και αποδίδεται στον Διογένη τον Κυνικό, ο οποίος, δηλώνοντας ότι είναι πολίτης του κόσμου, έδινε έμφαση στο γεγονός ότι η ταυτότητά του ξεπερνούσε τα εθνικά, πολιτικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης πατρίδας του. Ωστόσο, ήταν **οι στωικοί φιλόσοφοι αυτοί που θεμελίωσαν θεωρητικά το ιδεώδες του κοσμοπολιτισμού** και το διακήρυξαν με συνέπεια επί πέντε αιώνες και κατά τις τρεις περιόδους της ακαδημαϊκής ζωής της Στοάς, από τον ιδρυτή της, τον Ζήνωνα τον Κιτιέα, μέχρι τον Επίκτητο και τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Μάρκο Αυρήλιο. Με τους φιλοσόφους της Στοάς το **δίκαιο, ο νόμος**, επεκτάθηκε σε όλον τον κόσμο και έγινε **ο δεσμός που ενοποιεί το σύμπαν· οι πράξεις των ανθρώπων είναι άμεσα συνδεδεμένες με το σύνολο του κόσμου, γιατί διέπονται από τον λόγον**. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι η αντίληψη αυτή των στωικών φιλοσόφων εξέθρεψε την ιδέα των **φυσικών δικαιωμάτων**, τα οποία στα νεότερα χρόνια θεμελίωσαν θεωρητικά τα ανθρώπινα δικαιώματα.

■ **παρακολουθητικός γὰρ εἶ τῇ θεῖᾳ διοικήσει καὶ τοῦ ἑξῆς ἐπιλογιστικός.**

Ο άνθρωπος αποτελεί ηγετικό μέρος του κόσμου, διότι έχει από τη φύση του την ικανότητα να κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και, κατά συνέπεια, να αξιολογεί τις συνέπειές της. Επομένως, η λογική φύση του ανθρώπου -δηλαδή η ικανότητά του να κρίνει και να αξιολογεί, να συντονίζεται προς τον σκοπό και το θέλημα του λόγου, που διέπει τον κόσμο- τον καθιστά ηγετικό μέρος του σύμπαντος.

Επίσης, στο χωρίο **ταυτίζεται ο λόγος με τον θεό** και προβάλλεται η αισιόδοξη άποψη ότι ο κόσμος κυβερνάται, **καθοδηγείται από τη θεϊκή πρόνοια** (ειμαρμένη).

Θεία διοικήσει: «Αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η *ειμαρμένη* - είναι η απαραβίαστη τάξη του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος. Όλα γίνονται σύμφωνα με αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια "συμπάθεια". Οι στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θεού, έλλογου νόμου» (Φάκελος Υλικού, σελ. 187).

Άρα, κατά τον Επίκτητο, ο θεός, που είναι ένα υπέρτατο λογικό ον, συνέχει τον κόσμο και διευθύνει όλα τα συμβάντα για την εκπλήρωση σκοπών που είναι αναγκαία καλοί.

■ **Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;**

Το νέο **ρητορικό ερώτημα** αποτελεί λογική συνέχεια της προηγούμενης παραδοχής, ότι δηλαδή ο άνθρωπος είναι και πρέπει να αυτοπροσδιορίζεται ως πολίτης του κόσμου. Ποιο είναι το χρέος, η αποστολή ενός τέτοιου πολίτη; Πώς πρέπει να συμπεριφέρεται και να πράττει;

■ **Μηδὲν ἔχειν ἴδια συμφέρον, περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον,**

Ο Επίκτητος, επιχειρώντας να δώσει απάντηση σε αυτό το ερώτημα, διατυπώνει την άποψη ότι ο άνθρωπος οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον και να μην αποφασίζει για τίποτε, σαν να ήταν αποκομμένος από την ολότητα. Πρέπει να συνειδητοποιήσει πως δεν είναι ανεξάρτητος και αυτόνομος, αλλά αντίθετα εντάσσεται, υπάγεται σε ένα σύνολο, σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της.

Έτσι, η **ευδαιμονία** του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του λόγου για καθετί και για τον ίδιο και έτσι καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο και να ρυθμίσει **κατάλληλα** τη συμπεριφορά του.

Ασφαλώς, το επιχείρημα του Επίκτητου δε διεκδικεί πρωτοτυπία. Αποτελούσε κοινό τόπο στον αρχαίο ελληνικό στοχασμό η παραδοχή ότι το σύνολο (ὅλον) προηγείται του μέρους.

Για παράδειγμα, ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε την ιδέα αυτή για να τεκμηριώσει τη θέση του ότι η πολιτική κοινωνία έχει προτεραιότητα έναντι κάθε ατόμου χωριστά ή μιας μικρότερης κοινωνικής ομάδας: «Στην τάξη της φύσης η πόλη προηγείται από την οικογένεια κι απ' τον καθένα μας ως άτομο· ο λόγος

είναι ότι το όλον αναγκαστικά προηγείται του μέρους» (μτφρ. Δ. Λυπουρλής). Επίσης, στο έργο πολλών αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων απαντούν οι αντιλήψεις ότι η ατομική ευτυχία συνδέεται άρρηκτα με την ευημερία του συνόλου και, κατά συνέπεια, ότι το ατομικό συμφέρον πρέπει να υποτάσσεται στο συλλογικό, διότι, μόνο όταν το σύνολο ευημερεί, μπορεί να ευτυχήσει και το άτομο.

Είναι σημαντικό, βέβαια, να κατανοήσουμε ότι ο Επίκτητος αντιλαμβάνεται διαφορετικά την υπαγωγή του ατόμου στο σύνολο από ό,τι οι στοχαστές του 5ου και του 4ου αι. π.Χ. Αυτοί τονίζουν την προτεραιότητα του συνόλου έναντι του μέρους, καθώς βιώνουν τον δεσμό που συνδέει τα μέλη μιας πολιτικής κοινωνίας με την πόλη-κράτος. Στόχος τους ήταν να ενισχύσουν το αίσθημα της κοινότητας και να υπογραμμίσουν την ιδέα πως την προσωπική του ατομική ευδαιμονία μπορεί να την πετύχει το άτομο μόνο όταν ως σύνολο η πόλη-κράτος ευδαιμονεί. Αντίθετα, στον Επίκτητο η αντίληψη αυτή συνδέεται με τη θέση ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος του κοσμικού-θεϊκού λόγου. Συνέχεια και συνέπεια αυτής της ιδέας είναι η άποψη ότι χρέος του ατόμου (που είναι πολίτης του κόσμου) είναι να εναρμονίζεται η θέλησή του με τον λόγο.

■ **ἀλλ' ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ πούς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἄν ἄλλως ὤρμησαν ἢ ὠρέχθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὅλον.**

Ο φιλόσοφος, για να στηρίξει λογικά την άποψη-προτροπή που διατύπωσε αμέσως παραπάνω, χρησιμοποιεί μια **παρομοίωση** με το ανθρώπινο σώμα, το οποίο αποτελεί και αυτό ένα σύνολο (ὅλον) αποτελούμενο από μέρη (= τα μέλη και τα ὄργανα του σώματος).

Τα μέρη αυτά, αν και επιτελούν πολλές διαφορετικές μεταξύ τους λειτουργίες, αλληλεξαρτώνται και συνεργάζονται. Παρόμοια και ο άνθρωπος, αποκτώντας συνείδηση της θέσης του μέσα στον κόσμο, οφείλει να ενεργεί συντονίζοντας τις ορέξεις-επιθυμίες του και τις προτεραιότητές του με τον κοσμικό λόγο και ανάγοντας οτιδήποτε επιλέγει και πράττει στο σύνολο.

Παρόμοια αναλογία με το ανθρώπινο σώμα χρησιμοποιεί και ο Αριστοτέλης, προκειμένου να υποστηρίξει τη θέση του για την προτεραιότητα της πόλης έναντι κάθε ατόμου χωριστά ή κάθε μεμονωμένης κοινωνικής ομάδας:

«Πραγματικά, αν πάψει να υπάρχει το σώμα ως σύνολο, δεν θα υπάρχει πια ούτε πόδι ούτε χέρι παρά μόνο ως (ίδια) λέξη, όπως, ας πούμε, αν μιλούμε για πέτρινο χέρι (θα είναι, πράγματι, κάτι σαν αυτό, αν μια φορά πεθάνει): όλα τα πράγματα είναι αυτό που λέμε ότι είναι, αν τα κρίνουμε με κριτήριο τη λειτουργία και τις ιδιότητές τους: από τη στιγμή, επομένως, που θα πάψουν να έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά, δεν θα πρέπει πια να λέμε ότι είναι ό,τι ήταν πριν, αλλ' ότι απλώς εξακολουθούν να λέγονται ακόμη με την ίδια λέξη» (μτφρ. Δ. Λυπουρλής).

Το ρήμα ὠρέχθησαν (< ὀρέγομαι = ποθώ, επιθυμώ) παραπέμπει στο παλαιό

φιλοσοφικό πρόβλημα των ανθρώπινων επιθυμιών και της ανάγκης να ελεγχθούν-τιθασευτούν για την αποφυγή ποικίλων συγκρούσεων και την εξασφάλιση της ευδαιμονίας. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των στωικών φιλοσόφων, συχνά οι επιθυμίες του ανθρώπου εξεγείρονται και απαιτούν μια διαφορετική τάξη πραγμάτων από αυτήν που υπάρχει στον κόσμο. Αυτές τις επιθυμίες καλείται να αντιπαλέψει το λογικό και ηγεμονικό μέρος της ψυχής και να τιθασεύσει τις άλογες επιθυμίες, που έρχονται σε αντίθεση με την κοσμική τάξη, όπως την καθόρισε ο παγκόσμιος λόγος.

B3. 1. δ

2. α

3. ε

4. β

5. στ

B4. α. 1. ε

2. δ

3. ζ

4. β

5. α

6. στ

B4. β. Μετάφραση στο κείμενο αναφοράς: «αδούλευτον» = αδούλωτη, «προηγούμενων» = ηγετικό.

- Στην ελληνική ύπαιθρο πολλά είναι τα αδούλευτα χωράφια, κυρίως γιατί οι ιδιοκτήτες τους λείπουν χρόνια στο εξωτερικό.
- Ο Πλάτωνας στον μύθο του Ηρός υποστηρίζει ότι η ψυχή επιλέγει μόνη της τον βίο που θ' ακολουθήσει, χωρίς να θυμάται κάτι από τις προηγούμενες ενσαρκώσεις.

B5. Παραλληλίζοντας τα δύο αποσπάσματα από το έργο του Επίκτητου «Διατριβαί» (κείμενο Αναφοράς) και του Ε. Π. Παπανούτσου «Νόμος και Αρετή» (παράλληλο κείμενο) διαπιστώνουμε τον κυρίαρχο ρόλο της προαίρεσης στη διαμόρφωση και συγκρότηση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου.

Ο Παπανούτσος ταυτίζει την προαίρεση με την βούληση, επισημαίνοντας ότι είναι έννοιες αλληλένδετες, αφού η μία προϋποθέτει την άλλη και η έλλειψη της μιας ακυρώνει αυτομάτως την ύπαρξη της άλλης. («Όπου προαίρεση, εκεί και βούληση. Όπου δεν υπάρχει προαίρεση, εκεί ούτε βούληση») Ωστόσο, διαχωρίζει την προαίρεση από το ένστικτο ή τον εθισμό και τις συνήθειες, καθώς στα πλαίσια της καθημερινής ζωής ο άνθρωπος λειτουργεί μηχανικά, επαναλαμβανόμενα, ακολουθώντας τις επιταγές της μάζας (κοινωνικός εθισμός), αφομοιώνοντας έτσι συγκεκριμένες συμπεριφορές και δράσεις, («Πρώτον ότι προαίρεση ούτε χρειάζεται ούτε γίνεται σε όλες τις περιστάσεις της ζωής ... ο κοινωνικός εθισμός») οι οποίες δεν σχετίζονται με συνειδητές και ώριμες επιλογές. Στη συνέχεια εκφράζει την πεποίθηση ότι η βούληση υπάρχει μόνο στον άνθρωπο, γιατί μόνο αυτός διαθέτει προαίρεση η οποία μετά λόγου και διανοίας τον καθιστά ον ηθικό. («Δεύτερον ότι μόνο στον άνθρωπο ... έχουμε προαίρεση»). Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά από τα άλογα όντα, τα οποία «ορέγονται», επιδιώκοντας την κάλυψη βιοτικών αναγκών και έτσι η διάθεση αυτή με την έννοια της επιθυμίας δεν συνοδεύεται από κρίση και ηθική επιλογή («Στο ζώο ... ηθική προαίρεση»).

Αντίστοιχα, ο στωικός φιλόσοφος Επίκτητος πιστεύει ότι η προαίρεση είναι ένα από τα πλέον ουσιώδη γνωρίσματα της ανθρώπινης ύπαρξης, την οποία θεωρεί ως «το κράτιστον», «το κυριώτερον» και «το ισχυρότερον» στοιχείο του ανθρώπου και αυτό γιατί είναι σύμφυτη με την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας.

Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (τὰ ἐφ' ἡμῖν) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (τὰ ἀπροαίρετα, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν) και είναι ἀδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας» (Φάκελος Υλικού, σελ. 186).

Επομένως, η έννοια της προαιρέσεως καλύπτει τόσο την **ηθική θέληση**, τη βούληση (τὸ βούλεσθαι), όσο και τη διάνοια (τὸ διανοεῖσθαι), τον νου, τη **λογική δύναμη**. Ενώ τα ζώα ενεργούν απαρέγκλιτα σύμφωνα με τη φύση τους, ο άνθρωπος, πριν πράξει, σκέπτεται και αποφασίζει τι θα πράξει και συνειδητά επιλέγει και απορρίπτει. Προαίρεση λοιπόν είναι η **βούληση που συνδέεται με την έννοια της επιλογής, η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως έλλογο ον**.

Η προαίρεση λοιπόν **συνδέεται με τον λόγον** (= ικανότητα λογικής σκέψης και ομιλίας) - τη βασική ιδιότητα που διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα. Ο άνθρωπος, χάρη στην ικανότητα της λογικής σκέψης και ανάλυσης, της σύλληψης εννοιών και της διαμόρφωσης ηθικών αποφάσεων, επιλογών που συναρτώνται με τις αξίες και τις προτεραιότητες που θέτει στη ζωή του, καταξιώνεται ως **ηθικό ον**, διότι μπορεί να διακρίνει το καλό και το κακό και να

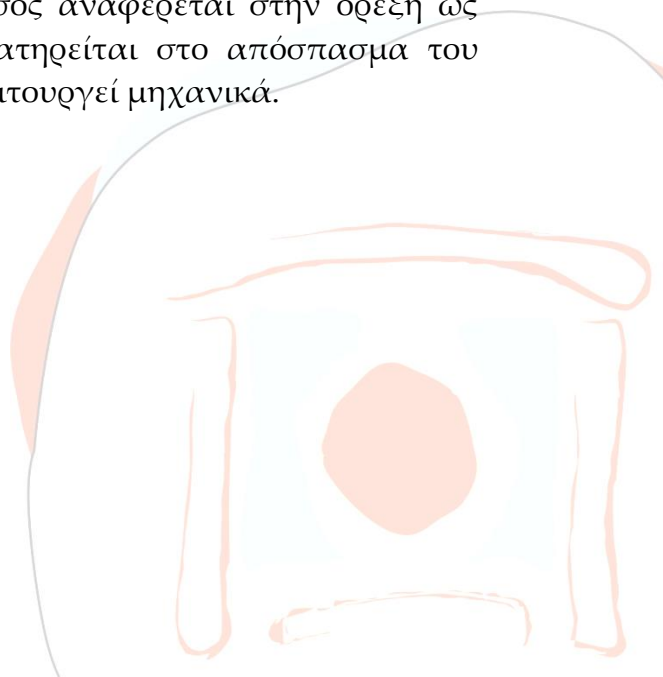
πράττει, να αποφασίζει αυτόβουλα.

Η θεωρία του Επίκτητου για την προαίρεση προέρχεται ασφαλώς από την προηγούμενη φιλοσοφία και είναι **συγγενής με τη θέση του Αριστοτέλη**, ο οποίος θεωρεί την προαίρεσιν κύριο στοιχείο της αρετής και του ήθους. Τα **βασικά στοιχεία** της προαιρέσεως στη σκέψη του Επίκτητου, δηλαδή η ελεύθερη βούληση και η συνειδητή-έλλογη επιλογή, έχουν ασφαλώς **αριστοτελική προέλευση**.

■ **ἀλλὰ ταύτη τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα, αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον.**

Η προαίρεσις είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν υποτάσσεται σε κάποιο άλλο (ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον): όλα τα άλλα στοιχεία της είναι «υποταγμένα» σε αυτή, δηλαδή είναι αξιολογικά κατώτερα και εξαρτώμενα από αυτήν. Επομένως, ο φιλόσοφος αναγνωρίζει στην προαίρεσιν **ηγετικό, καθοδηγητικό ρόλο** στον ανθρώπινο βίο και **τη συνδέει με την ελευθερία**, τη βασική ιδιότητα του ανθρώπινου όντος. Εξάλλου, τα **επίθετα ὑποτεταγμένα** (< ὑπὸ + τάσσομαι), **ἀδούλευτον** (ἀ στερητικό + δουλεύω, πρβ. δούλος) και **ἀνυπότακτον** (ἀ στερητικό + ὑπὸ + τάσσομαι), τα οποία επιλέγει για την περιγραφή της, καθώς και η **αντίθεση τὰ ἄλλα ≠ αὐτὴν** παρουσιάζουν την προαίρεση ως δεσπόζον στοιχείο του ανθρώπου. Από μια άλλη οπτική γωνία, ο Επίκτητος έδωσε έμφαση σε εκείνο το στοιχείο του ανθρώπου το οποίο παραμένει αδούλωτο και ανυπότακτο, έχοντας ο ίδιος την εμπειρία της δουλείας. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο της προαίρεσης στον ανθρώπινο βίο, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι ο Επίκτητος αναγνωρίζει πως **η προαίρεση δίνει ηθικό περιεχόμενο στις πράξεις μας** (ἔξω τῆς προαιρέσεως οὐδέν ἐστιν ἀγαθὸν οὔτε κακόν). Επίσης, αυτή δεν παραχωρείται από κάποια εξωτερική προς τον άνθρωπο δύναμη, ώστε να μπορεί κάποιος παράγοντας να την εμποδίσει και να την αφαιρέσει. Με άλλα λόγια, οι επιλογές μας είναι πάντα υπό τον έλεγχό μας, καθώς κανείς δεν μπορεί να τις αλλάξει, αν εμείς δεν το επιτρέψουμε.

Συμπερασματικά και οι δύο συγγραφείς προβάλλουν και αναγνωρίζουν την αξία της προαίρεσης, τον κυρίαρχο ρόλο της στη ζωή του ανθρώπου, προσδίδοντας σ' αυτήν ηθικό περιεχόμενο. Βέβαια ο Παπανούτσος αναφέρεται στην όρεξη ως στοιχείο των ζώων, επισήμανση που δεν παρατηρείται στο απόσπασμα του Επίκτητου, όπως και η περίπτωση το άτομο να λειτουργεί μηχανικά.

Αδίδακτο κείμενο

Γ1. Μετάφραση

Διότι, αφού δανειστούμε/συνάψουμε δάνειο, μπορούμε να προσελκύσουμε με μεγαλύτερο μισθό τους μισθοφόρους πεζοναύτες τους. Γιατί η στρατιωτική δύναμη των Αθηναίων μπορεί να αγοραστεί περισσότερο παρά η δική τους· ενώ η δική μας (δύναμη) θα πάθαινε αυτό λιγότερο, καθώς στηρίζεται περισσότερο στα σώματά μας παρά στα χρήματα.

Γ2. Στον λόγο τους οι Κορίνθιοι υποστηρίζουν ότι θα νικήσουν τους Αθηναίους για πολλούς λόγους:

- έχουν αριθμητική υπεροχή και περισσότερη πολεμική εμπειρία («πρωτὸν μὲν πλήθει προύχοντας καὶ ἐμπειρία πολεμικῆ»)·
- εκτελούν τις διαταγές ὅλοι χωρίς εξαίρεση, ἀρα διέπονται ἀπὸ πειθαρχία («ἔπειτα ὁμοίως πάντας ἐς τὰ παραγγελλόμενα ἰόντας»)·
- θα ἐξοπλίσουν ἀκόμα και το ναυτικό, στο οποίο υπερέχουν οι Αθηναίοι, ἀπὸ την περιουσία του καθενός και ἀπὸ τα χρήματα που βρίσκονται στους Δελφούς και στην Ολυμπία («ναυτικόν τε, ὧ ἰσχύουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης τε ἐκάστοις οὐσίας ἐξαρτυσόμεθα καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ολυμπίᾳ χρημάτων»)·
- Τέλος, συνάπτοντας δάνειο, μποροῦν να προσελκύσουν τους μισθοφόρους πεζοναύτες των Αθηναίων με μεγαλύτερο μισθό («δάνεισμα γὰρ ποιησάμενοι ὑπολαβεῖν οἶδι τ' ἐσμέν μισθῶ μείζονι τοὺς ξένους αὐτῶν ναυβάτας»)·

Γ3. α. ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω

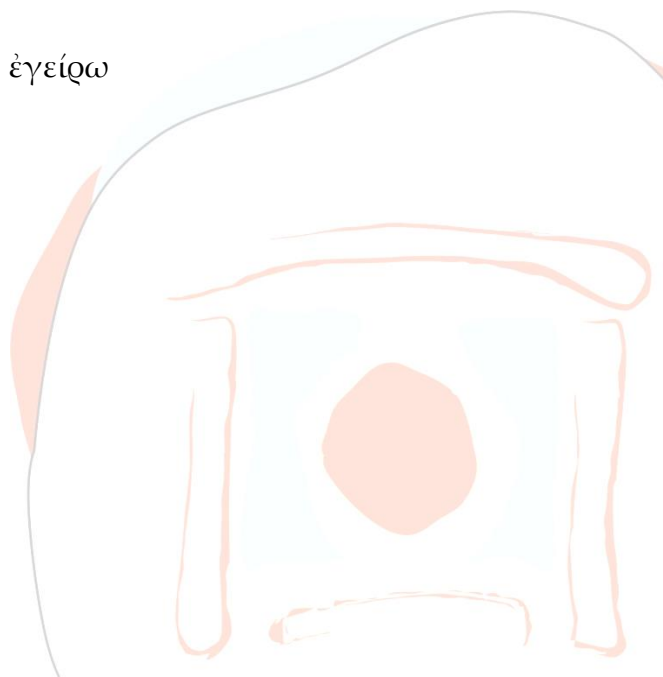
β. ἀμυνώμεθα: ἄμυναι

καταθησόμεθα: κατάθου

ἐπικρατήσαι: ἐπικράτησον

προύχοντας: πρόσχες

πολλά: πλέ(ι)ονα- πλέ(ι)ω

Γ4. α. ἔχοντες: αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο «ἡμεῖς» του ρ. ἐγείρομεν ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρ. ἐγείρομεν.

ἐπικρατῆσαι: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο της απρόσωπης έκφρασης «εἰκός (ἔστι)»

πλήθει: επιρρηματικός προσδιορισμός, δοτική της αναφοράς στην μετοχή «προύχοντας»

μισθῶ: επιρρηματικός προσδιορισμός, δοτική του μέσου στο απαρέμφατο «ὑπολαβεῖν»

ναυβάτας: αντικείμενο στο απαρέμφατο «ὑπολαβεῖν»

ἢ οἰκεία: β' ὄρος σύγκρισης από το «μᾶλλον» και κατηγορούμενο στο «ἢ δύναμις», μέσω του εννοούμενου συνδετικού ρήματος ἔστιν

β. Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον τότε καὶ ἀδικούμενοι τόν πόλεμον ἐγείρειν.

ἢ

Οἱ Κορίνθιοι ἔλεγον τούτους/σφᾶς τότε καὶ ἀδικουμένους τόν πόλεμον ἐγείρειν (αν δεχτούμε ὅτι υποκείμενο του απαρεμφάτου εἶναι ὅλοι οι Πελοποννήσιοι και ὄχι μόνο οι Κορίνθιοι).

επιμέλεια// Γιάννηλερ Κατερίνα

Παραρά Μάρω

Καλαντζή Αλεξία

